

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (REVIEW OF RELATED LITERATURE)

การวิจัยเรื่องรูปแบบความร่วมมือของพหุภาคีที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่งอนครั้งนี้ได้ศึกษาเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องครอบคลุมองค์ประกอบพื้นฐานของการศึกษา 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

- แนวคิดการมีส่วนร่วม
- แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของบุคคลนับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการนำพาให้การท่องเที่ยวขับเคลื่อนไปข้างหน้า

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปรีชญา เวสารัชช์ (2528: 3-5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน นอกจากนี้ยังต้องครอบคลุมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสที่เอื้อหรือเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคน และสังคมได้ร่วมกิจกรรมนำไปสู่การพัฒนา และทำให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นไปด้วยความสมัครใจเป็นประชาธิปไตยเพื่อกำหนดนโยบายการวางแผนและดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจแตกต่างกันไปตามสภาพโครงสร้างการบริหารนโยบาย และลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชาชน บทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธี แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดการพัฒนาที่มุ่งประโยชน์อย่างแท้จริง

สุริชัย หวันแก้ว (2527: 116) เน้นว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การอยากร่วมและความสมัครใจ (แยกออกจากการเสียสละและการหวังผลตอบแทนจากทางราชการ) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมและชีวิตของบุคคลนั้น

เจริญ ภัสระ (2540: 1-3) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือการมีส่วนร่วมของชุมชน ว่าหมายถึง ความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชน ยอมรับผิชอบและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันและยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในทรรศนะที่แตกต่างกันอีก 4 ความหมาย คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการของ

ประชาชน ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้ที่อยู่ในวงนอกระบบราชการ ได้เพิ่มความสามารถในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่าง ๆ ตามสถานะสังคมที่เป็นอยู่

2.การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม และในบทบาทการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

3.การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

4.การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญและแสดงถึงวิธีแก้ปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

บทบาทการมีส่วนร่วม

บทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมโดย International Association for Public Participation ได้แบ่งระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง และความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชน ว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงาน เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ ประชาพิจารณ์ เป็นต้น

4. ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจการร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงสุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้าน ที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น(กระทรวงสาธารณสุข, 2552: ระบบออนไลน์)

นอกจากนี้กรินทร์ ลิมาภรณ์วิชัย (2552: 37) กล่าวเสริมไว้คล้ายคลึงกันว่าการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย

- 1.การแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร
- 2.การรับฟังความคิดเห็น
- 3.การเกี่ยวข้องมีบทบาท เปิดโอกาสให้เข้ามาร่วมทำงานและแสดงความเห็นอย่าง

เต็มที่

4.การร่วมมือร่วมแรง เข้ามาร่วมทำงานและนำความต้องการมาพัฒนาเป็นแนวทางการดำเนินงาน อาทิ คณะที่ปรึกษาภาคประชาชน การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม

5.การเสริมพลังอำนาจให้ประชาชน มีบทบาทสำคัญทั้งความต้องการ ความเห็น และการตัดสินใจจะถูกนำไปปฏิบัติอย่างเต็มที่เช่นเดียวกับที่สำนักยุทธศาสตร์และส่งเสริมราชการอำเภอ (2552: ระบบออนไลน์)ได้ระบุระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ขั้น ดังนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด บทบาทของประชาชนน้อยมากเพียงแต่รับทราบที่เกิดอะไรที่ไหน ดังนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้อยู่ในลักษณะการให้ข้อมูลทางเดียว อาทิเช่น การจัดทำสื่อเผยแพร่ การทำวารสาร การจัดทำป้าย การพาสถานที่จริง การใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ ถึงแม้การให้ข้อมูลจะเป็นระดับการมีส่วนร่วมต่ำ แต่การให้ข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งที่จำเป็นมากต่อการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น เพราะถ้าประชาชนไม่ทราบข้อมูลที่ครบถ้วน การตัดสินใจที่สมเหตุสมผลคงไม่เกิดขึ้น

2. การมีส่วนร่วมในระดับหารือ เป็นลักษณะการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง ความรู้สึกและความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ ดังนั้นประชาชนมีบทบาทในฐานะการให้ข้อมูล รูปแบบการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ อาทิ เช่น การสำรวจความคิดเห็น การประชุมสาธารณะ เป็นทั้งการชี้แจงข้อมูลและหารือ

3. การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาท เป็นลักษณะการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงานตลอดกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายชัดเจน ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในทางเลือกต่าง ๆ รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ อาทิเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ขั้นนี้ใกล้เคียงกับการมีส่วนร่วมในระดับการร่วมมือ เพียงแต่รูปแบบการมีส่วนร่วมแบบร่วมมือมีลักษณะเป็นกิจกรรมถาวรมากกว่า

4. การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูงโดยประชาชนและหน่วยงานทุกภาคส่วน จะทำงานร่วมกันในกระบวนการของการตัดสินใจ ฉะนั้นความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ อาทิเช่น คณะกรรมการการร่วมภาครัฐและเอกชน และคณะที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน เป็นต้น

5. การมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง เพราะประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ รัฐจะดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ที่รู้จักกันดี คือ การลงประชามติ หรือในประเทศไทย อาจเป็นโครงการบางประเภทที่รัฐยกให้

ประชาชนตัดสินใจและบริหารจัดการเอง โดยรัฐทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือช่วยเหลืออยู่ห่าง ๆ เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่าย ๆ แต่บางวิธีต้องใช้เวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ค่าใช้จ่ายและความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงต้องมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวสารัชช์ (2530: 11-12) ได้กล่าวถึงรูปแบบในการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ดังนี้

1. ร่วมแสดงความคิดเห็น
2. ร่วมสละทรัพยากร วัสดุ
3. ร่วมสละแรงกาย
4. ร่วมสละเวลา

ขณะท่อนงค์ พัฒนจักร (2535: 13) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมเชิงชั้น (active) หมายถึง การเข้าร่วมตั้งแต่การเริ่มและการติดตามในกระบวนการ การกำหนดความต้องการแผนงาน ตลอดจนการเข้าร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานและความสนใจในผลงานการพัฒนา
2. การมีส่วนร่วมแบบไม่เชิงชั้น (passive) หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยไม่ให้ความสำคัญของการกำหนดแผนงานและนโยบาย ตลอดจนไม่ให้ความสนใจในผลการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมแบบเฉื่อยชา (insert) หมายถึง การเข้าร่วมโดยการถูกชักจูง จำยอม หรือถูกบังคับบัญชา โดยสภาพแวดล้อมบุคคล ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมประเภทนี้จะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

นอกจากนี้ปาน กิมปี (2540: 31-32) ยังกล่าวถึงเสริมเพิ่มเติมเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม คือ

1. การตัดสินใจ (decision –making) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมเพื่อตัดสินใจในการริเริ่ม ตัดสินใจในการดำเนินงาน
2. การปฏิบัติการ (implementation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมเพื่อการจัดสรรทรัพยากร การบริหารงาน การประสาน และการขอความช่วยเหลือ
3. การได้ประโยชน์ (benefits) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมเพื่อการได้รับประโยชน์ อาทิ รายได้ สิ่งของ หรือความพอใจอื่น ทั้งเป็นส่วนของชุมชนและบุคคล รวมทั้งผลในเชิงลบด้วย
4. การประเมินผล (evaluation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมเพื่อการประเมินผลกิจกรรม

สำหรับโกวิท พวงงาม (2545: 8) ได้ระบุเพิ่มเติมถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

2.การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3.การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4.การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

นอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 116) ยังได้ กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1.ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

2.ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3.ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4.ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

นอกจากนี้ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 17) ได้กล่าวเสริมถึงระดับของการมีส่วนร่วมตาม หลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดย แบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

- 3.1 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
- 3.2 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
- 3.3 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้าน

อื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้ แบ่งไว้ดังนี้

1. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
2. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
 - 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง
 - 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่อง ๆ
 - 2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อ
- แก้ไขปัญหานั้น
- 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
- 2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
- 2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
- 2.7 ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ได้มีนักวิชาการที่ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้หลายทัศนะด้วยกัน ดังต่อไปนี้

- นรินทร์ จงวุฒิเวศน์ (2531: 23) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้
1. ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ การลงแขก เป็นต้น
 2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธา หรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยออกแรง
 3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคล ที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส
- ขณะที่กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530: 217-218) ได้กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับ
1. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองว่าสามารถจะช่วยตนเองพร้อมช่วยเหลือผู้อื่นได้ และจะต้องแสดงศักยภาพจะเข้าร่วมต่อการพัฒนา
 2. โครงสร้างเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่มีเงื่อนไขแบบเศรษฐกิจเป็นข้อเรียกร้องเบื้องต้น ที่ทำให้คนจนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

3. หน่วยครอบครัวมีความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วม จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมและการควบคุมจากเบื้องล่าง (control from below) มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็คือ พลังทางสังคม ได้แก่ มาตรการทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา

4. การให้อิสระแก่กลุ่มชาวบ้านที่จะตัดสินใจด้วยกันในกิจกรรมต่าง ๆ จะสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวบ้าน

5. การตัดสินใจร่วมกลุ่ม ไม่ได้เป็นหลักการตามเหตุผลของการเก็บกำไรประโยชน์สูงสุดทางวัตถุ หากแต่ตัดสินใจเข้าร่วมบนพื้นฐานคุณค่าอย่างอื่นผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่ตามมา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม พบว่ามีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมหลากหลายมิติ ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตของบทบาทการมีส่วนร่วมไว้ 5 ด้าน ประกอบด้วย การแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม การร่วมสร้างความร่วมมือ และการให้อำนาจตัดสินใจ ขณะที่ขอบเขตของความต้องการในการมีส่วนร่วม มีทั้งสิ้น 3 ด้านคือ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

แนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย

ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายสังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนสิ่งของ ข้อมูล ข่าวสารความรู้ ทักษะ ระหว่างบุคคล และกลุ่มบุคคล อาจกล่าวได้ว่า เป็นแนวคิดที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่แนวคิดเครือข่ายทางการท่องเที่ยว โดยเป็นกลไกเชื่อมประสานอันนำไปสู่สังคมขบวนการแลกเปลี่ยน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย ความหมายเครือข่าย องค์ประกอบของเครือข่าย การแบ่งประเภทของเครือข่าย และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในเครือข่าย การจัดการเครือข่าย แนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายและการประเมินผลเครือข่าย

ความหมายของเครือข่าย

ด้วยเหตุที่แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายเริ่มกลายเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งได้มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับเครือข่ายไว้มากมายอาทิ

เอนก นาคะบุตร (2532: 32) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายต้องอาศัยชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน จากความรู้ที่ได้จากที่อื่นแล้วขยายความรู้ให้ผู้อื่นทราบด้วย จะช่วยให้เกิดการศึกษาที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของบุคคล

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 27-34) ระบุว่า เครือข่ายอาจเป็นการร่วมมือระหว่างปัจเจก/กลุ่ม/องค์กรประเภทเดียวกัน หรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม/องค์กรต่างประเทศ การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย มีความหมายไกลกว่าเพียงการที่คนมารวมกัน แต่ไม่ได้ร่วมกันในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเปรียบเทียบภาพเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกันย่อมไม่เกิดประโยชน์อันใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาก่อเป็นกำแพง โดยมีการประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การเชื่อมโยงเข้าหากันเป็นเครือข่ายนี้จึงมิใช่เพียงการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันในระดับเพียงแค่การพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือ

ร่วมสร้างสรรค์ด้วยกันเท่านั้น หากจะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันด้วยเป้าหมายที่มีร่วมกันด้วย เครือข่ายจึงไม่ใช่เพียงการมีรายชื่อบุคคลที่สามารถที่จะติดต่อได้อยู่ในมือ ในลักษณะที่ยังสามารถเพิ่มจำนวนรายชื่อสมาชิกเครือข่ายได้มากเท่าใดก็ยังเป็นที่น่าพอใจมากเท่านั้น

บุญเรือง เนียมหอม (2537: 65) ได้ให้ความหมายเครือข่ายว่า เครือข่ายสามารถสร้างโอกาสในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่บุคคล ชุมชนทุกระดับ โดยเป้าหมายอยู่ที่การสร้างสังคมการเรียนรู้ การศึกษาตลอดชีวิตให้กับบุคคลและชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองและนำความรู้ไปพัฒนางาน อันจะนำความรู้ไปสู่ชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีของบุคคล ชุมชน และสังคม

ดังนั้น เครือข่ายจึงต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย ให้สามารถดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่สมาชิกแต่ละคนในเครือข่ายเห็นพ้องต้องกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน อาทิ การแลกเปลี่ยนเครื่องมือเครื่องจักร อุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทันสมัย ข้อมูลข่าวสารความรู้ บุคลากร เงินทุนสนับสนุน ความเชี่ยวชาญในวิชาชีพ งบประมาณทรัพยากรต่างๆ เป็นต้น การรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะการแลกเปลี่ยนที่นำเอาส่วนดีหรือจุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาสนับสนุนกันและกัน

องค์ประกอบของเครือข่าย

ปาน กิมปี (2540: 30) ระบุองค์ประกอบของเครือข่ายในการดำเนินงานภายใต้หลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปรับประยุกต์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งของบุคคลและชุมชน เกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชนสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนการรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

2. การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชนบนพื้นฐานของการวิเคราะห์สภาพความต้องการและเงื่อนไขของตนเองและชุมชน

3. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งหน่วยอื่นๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้หน่วยต่างๆ สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกันในการพัฒนาชุมชนที่ตนเกี่ยวข้อง

4. การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงิน งบประมาณ เพื่อให้หน่วยต่างๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนและสูญเสียเปล่าให้มากที่สุด

นอกจากนี้ฝ่ายงานแนะแนวและกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครปฐม (2552: ps.npru.ac.th/icl/newsresent.php?page=7&&type_id=3)ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับองค์ประกอบของเครือข่ายไว้อย่างน่าสนใจ ว่าเครือข่ายเทียม (Pseudo network) คือ เครือข่ายที่เราหลงคิดว่าเป็นเครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นเพียงการชุมนุม สังสรรค์ ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย โดยที่ต่างคนต่างไม่ได้มีเป้าหมายร่วมกันและไม่ได้มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำกิจกรรม

ร่วมกัน การรวมกลุ่มเช่นนี้เป็นเหมือนการเฮลิคอปเตอร์หรือการรวมกันตามกระแสมากกว่าการรวมกันด้วยจุดประสงค์ที่ชัดเจนเครือข่ายลวงจึงไม่มีการสานต่อและเสริมต่อกันขึ้นระหว่างสมาชิกในเครือข่าย ดังนั้นการทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสร้างเครือข่ายแทนการได้เครือข่ายเทียมเครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญ ๆ อยู่อย่างน้อยองค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่

การรับรู้มมองร่วมกัน (common perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิด และการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหาและมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาร่วมกัน มีความต้องการ ความช่วยเหลือ ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้นซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึก ผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) วิสัยทัศน์ร่วมเป็นการมองเห็นภาพ ของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มการรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ ในทางตรงข้าม เมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัว ขัดแย้งกับวิสัยทัศน์ หรือเป้าหมายของเครือข่ายพฤติกรรมกาปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน

ดังนั้นแม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้และสมาชิกของเครือข่าย ก็ควรมีวิสัยทัศน์ ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ ของเครือข่าย

การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้นการรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของ ผลประโยชน์ที่มีร่วมกันซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงินด้วย อาทิ เกียรติยศชื่อเสียงการยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders' participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย นับเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการที่ส่วนร่วมทุกฝ่ายในเครือข่าย (all stakeholders in network) ย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ เกิดการร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่าย จึงควรเป็นไปใน ลักษณะของความเท่าเทียมกัน (equal status)

การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่าง ต่อเนื่องก็คือการที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ ต้องเสริมสร้างซึ่งกัน และกันโดยที่จุดแข็งของ ฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไข จุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัว เป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่ ตัวอย่างเช่น นักวิชาการที่เข้าใจสภาพท้องถิ่นเข้าไป ทำการ วิจัยวิจัยร่วมกับประชาชน ในท้องถิ่น ก็

จะช่วยให้เกิดการระดมองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ อัน เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในขณะที่ประชาชนในท้องถิ่น ก็ให้ข้อมูลและความร่วมมือในการศึกษาวิจัยหรือการที่มูลนิธิขององค์กรธุรกิจช่วยสนับสนุนด้านเงินแก่องค์กรประชาชนขณะเดียวกัน ความสำเร็จขององค์กรประชาชนก็ สร้างชื่อเสียงแก่องค์กรธุรกิจนั้นด้วย

การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (interdependence) เนื่องจากธรรมชาติความจำกัดของสมาชิกในเครือข่าย ทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้น สมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วน แต่ละคนรู้สึกว่าการเอาหุ้นส่วนคนใด คนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้การ ดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต้องการดำรงอยู่ของ เครือข่ายซึ่งการพึ่งพิงอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) หากจะเปรียบเทียบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ก็เหมือนกับการเอามันมาบดจนเป็นเนื้อเดียวกันแล้วเอาใส่ลงในโถเพราะก่อนหินแต่ละก้อนก็ยังมีอยู่ของมันโดยอิสระ มิได้ข้องเกี่ยวกับก้อนอื่น ไม่เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังนั้น สมาชิกในเครือข่าย ต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกัน ผ่านทางการเขียนหรือพบประพุดคุย การแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

การแบ่งประเภทและความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 44-47) พบว่า การแบ่งประเภทเครือข่ายเพื่อประโยชน์ในการจำแนกกลุ่มคนที่มีอยู่ได้ง่ายต่อความเข้าใจ เภณทในการแบ่งประเภทของเครือข่ายมีได้หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นกับวัตถุประสงค์ของการใช้งานผลลัพธ์ที่ได้จากการจำแนก โดยจัดเกณฑ์การแบ่งคือ

1. ขนาดของกลุ่ม ประเภทของเครือข่ายแบ่งได้เป็น เครือข่ายรวม และเครือข่ายย่อย โดยที่เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ในภาพรวม ขณะที่เครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนกลุ่มสังคมย่อยที่อยู่ในสังคมนั้นๆ

2. พื้นที่ ประเภทของเครือข่ายแบ่งได้เป็น เครือข่ายระดับหมู่บ้านในพื้นที่ตำบล เครือข่ายระดับหมู่บ้านข้ามพื้นที่ตำบล เครือข่ายระหว่างตำบลในอำเภอใดอำเภอหนึ่ง เครือข่ายระดับตำบลข้ามพื้นที่อำเภอ เครือข่ายระดับอำเภอในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง เครือข่ายระดับอำเภอข้ามพรมแดนจังหวัด และเครือข่ายระหว่างจังหวัดในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง

3. ประเด็นที่สนใจร่วม ประเภทของเครือข่ายขึ้นกับประเด็นที่เครือข่ายนั้นสนใจซึ่งอาจแบ่งได้หลากหลาย อาทิ เครือข่ายการปฏิรูปครูประจำการ เครือข่ายการศึกษาทางเลือก เครือข่ายการศึกษาระดับปฐมวัย เครือข่ายเพื่อปฏิรูปการเรียนการสอนแบบท้องถิ่น เครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

4. วิชาชีพของสมาชิกกลุ่ม ประเภทของเครือข่ายแบ่งตามระดับวิชาชีพของสมาชิกในเครือข่าย อาทิ เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายผู้บริหารสถานศึกษา เครือข่ายครู

อาจารย์ เครือข่ายนักธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน ทั้งนี้อาจนับรวมเครือข่ายผู้ปกครอง เครือข่ายผู้นำชุมชน เครือข่ายผู้นำศาสนา เข้ามาร่วมด้วยก็ได้

5. บทบาทของกลุ่ม ประเภทของเครือข่าย แบ่งการพิจารณาจากบทบาทหลักที่เครือข่ายนั้นดำเนินการอยู่ อาทิ เครือข่ายรณรงค์ประชาสัมพันธ์การปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายการศึกษาวิจัยเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายผู้สนับสนุนด้านเงินทุน เครือข่ายเพื่อการวิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย เป็นต้น

6. ลักษณะภาคีที่ร่วมในเครือข่าย ประเภทของเครือข่ายเกิดได้สองทางหลักๆ คือ

6.1 เครือข่ายแนวนอน เป็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มคนที่มีลักษณะทางสังคมใกล้เคียง เผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เช่น การรวมกลุ่มระหว่างสถาบันการศึกษาด้วยกัน หรือการรวมกลุ่มระหว่างมูลนิธิกับกลุ่มสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

6.2 เครือข่ายแนวตั้ง เป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างภาคีที่แตกต่างกัน อาทิ การรวมกลุ่มระหว่างหน่วยงานของรัฐกับองค์กรชุมชน การรวมกลุ่มระหว่างองค์กรธุรกิจกับสถานศึกษา การรวมตัวระหว่างองค์กรท้องถิ่นกับมูลนิธิของบริษัทธุรกิจ เป็นต้น

7. ระดับความผูกพัน ประเภทของเครือข่ายด้วยการแบ่งเกณฑ์นี้ใช้ระดับความผูกพันระหว่างบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางของเครือข่ายกับภาคีต่างๆ ของเครือข่ายเป็นหลัก ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นเครือข่ายที่มีความผูกพันใกล้ชิดในระดับสูง เครือข่ายที่มีความผูกพันในระดับรองลงไปจนถึงเครือข่ายที่มีความผูกพันในระดับห่างไกลออกไป การแบ่งในลักษณะนี้ช่วยในการประเมินระดับอิทธิพลของบุคคลที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายที่จะมีต่อสมาชิกในเครือข่ายการแบ่งประเภทของเครือข่ายนั้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำความเข้าใจกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นและเพื่อการนำผลที่ได้รับไปใช้งานต่อไป อาทิ เพื่อกำหนดนโยบาย หรือเพื่อการวางแผนขยายเครือข่ายต่อไป เป็นต้น ซึ่งการจัดหมวดหมู่เครือข่ายเพื่อการใช้งานนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยระบบฐานข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบสำคัญที่จะเข้ามาช่วยในส่วนนี้ก็คือ ระบบการจัดการสารสนเทศ เพื่อช่วยในการวิเคราะห์หาคุณลักษณะตามเกณฑ์ต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและรวดเร็วของข้อมูล

ในขณะที่สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุยตระกูล และชิน ศรีสวัสดิ์ (2537: 98) ได้กล่าวถึงศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่นว่า ความเข้มแข็งของเครือข่ายอยู่ที่การมีส่วนร่วมของสมาชิกซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1. การร่วมคิดและวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและทางเลือกแห่งการแก้ปัญหา อันเป็นพื้นฐานทางความคิดในการประมวลความรู้ทั้งหมดของชุมชน
2. การตัดสินใจอันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมในการที่จะให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ใช้อำนาจของตนเอง ตัดสินใจว่าจะทำอะไรหรือไม่ควรทำอะไร
3. การวางแผน เมื่อตัดสินใจว่าจะดำเนินการเป็นที่แน่นอนแล้ว อยู่ที่ว่าวางแผนอย่างเป็นระบบว่าควรทำอะไรก่อนหลัง ทำไปแล้วจะเป็นอย่างไร
4. การปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติจริงตามสิ่งที่คิด
5. สิ่งที่เกิดและปฏิบัติจะได้ผลตามที่ตั้งวัตถุประสงค์เอาไว้ต้องมีปัญหาเกิดขึ้นในรายละเอียดซึ่งต้องทำการแก้ไขไปตลอดเวลา จึงต้องติดตามประเมินผลเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

พิมพ์วิทย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์ (2536: 348-349) ได้กำหนดประเภทของเครือข่ายเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือ

1. เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (unlimited network) ซึ่งได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วนับรวมตั้งแต่บุคคลคนแรก ซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้โดยไม่จำกัดว่าจะจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน

2. เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ เครือข่ายส่วนตัวของบุคคล ประเภทบุคคล (เช่นญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน) กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ บทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง และเนื้อหาของการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง เป็นต้น

ในขณะที่ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533: 212 - 214) ได้เสนอกรอบของความสัมพันธ์ที่จะทำเป็นกรอบในการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน (transactional content) สิ่งที่น่าสนใจมาแลกเปลี่ยนในความสัมพันธ์ทางสังคม คือ สิ่งของและน้ำใจที่มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคนสองคนในการแสดงบทบาทแต่ละบทบาท

2. ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะการแลกเปลี่ยน (directional flow) การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบุคคลสองคน อาจมีลักษณะของการให้และการรับที่สมดุลกันหรือให้มากกว่ารับ หรือรับมากกว่า ลักษณะการให้และการรับเป็นเครื่องชี้อีกอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า บุคคลแต่ละคนให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งอย่างไร

3. ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (frequency and duration of relationship) หมายถึง จำนวนครั้งที่พบปะหรือไปมาหาสู่กันและระยะเวลาที่รู้จักกัน การได้พบปะกันบ่อยครั้งและรู้จักกันมาเป็นเวลานาน จะช่วยให้คนรู้สึกผูกพันกันมาก ระยะเวลาจึงเป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพที่ดีอีกตัวหนึ่ง เพราะจะช่วยให้รู้ว่าคนได้ทุ่มเทเวลาให้กับความสัมพันธ์มากน้อยเพียงใด

การจัดการเครือข่าย

การจัดการเครือข่าย เป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความสำเร็จเครือข่าย ซึ่งเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 60-65) โดยแบ่งกลยุทธ์ในการสร้างได้แก่ การก่อรูปเครือข่าย การจัดระบบบริหารเครือข่าย การใช้ประโยชน์เครือข่าย และการธำรงรักษาเครือข่าย มีดังนี้

1. การก่อรูปเครือข่าย (network forming) เกิดได้สองแนวทางใหญ่ๆ คือ เครือข่ายเกิดจากรัฐเข้าไปมีส่วนเป็นผู้ริเริ่ม กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิดความสนใจรวมตัวกัน และผลักดันให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มของประชาชน และอีกแนวทางหนึ่งคือเครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเองกล่าวคือประชาชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงหรือบรรเทาไป โดยที่องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการหรือสื่อมวลชน อาจมีส่วนเข้ามาช่วยสนับสนุนก็ได้ ซึ่งปัจจุบันนี้แนวทางแรกและเป็นแนวทางหลักที่ใช้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ปัจจุบันมีการผลักดันการก่อรูปของเครือข่ายตามแนวทางที่สองให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อเปิดช่องทางและให้โอกาสกลุ่มองค์กร ชุมชนประชาคมได้ทำงานและมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ มากขึ้น โดยภาครัฐควรปรับปรุงรูปแบบบทบาทเป็นผู้ส่งเสริม เอื้ออำนวย

สนับสนุน ให้กลุ่มองค์กรประชาชนมีอิสระและมีส่วนร่วมรับผิดชอบและร่วมสร้างสรรค์สังคมในการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย

2. การจัดระบบบริหารเครือข่าย (network organizing) เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้เครือข่ายดำเนินการต่อไปได้อย่างราบรื่น มีความชัดเจนในอำนาจหน้าที่ วิธีการทำงาน ตลอดจนการประสานงานระหว่างสมาชิกเครือข่าย การจัดระบบเครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญ คือ การจัดตั้งกลุ่มเครือข่าย การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย การจัดระบบติดต่อสื่อสาร การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกันและการจัดระบบสารสนเทศ เครือข่ายฐานข้อมูลที่จะช่วยให้เพิ่มประสิทธิภาพของการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ระหว่างกัน เพราะจะช่วยให้ทราบว่า ปัจจุบันใครทำอะไรไปเท่าใดแล้ว หากกลุ่มสมาชิกอยากรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็สามารถสืบค้นหาข้อมูลได้ว่ามีกลุ่มอื่นใดที่ดำเนินการเรื่องนี้ไปแล้ว ผลการดำเนินการเป็นอย่างไร สามารถติดต่อขอข้อมูลได้อย่างไร การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันเช่นนี้จะช่วยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และการต่อยอดทางปัญญาระหว่างเครือข่าย ช่วยลดความสูญเสียสิ้นเปลืองทรัพยากร และเวลาจากการทำงานซ้ำซ้อนและการลองผิดลองถูก ซึ่งเป็นการจัดระบบบริหารเครือข่ายที่ดี

3. การใช้ประโยชน์เครือข่าย (network utilizing) เครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นแต่ละกลุ่มต่างก็มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของตนเอง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเครือข่ายแต่ละกลุ่มสามารถดำเนินบทบาทหลักๆ ได้ ยิ่งเครือข่ายใดสามารถมีบทบาทได้ครบถ้วนมากเท่าใด เครือข่ายนั้นก็จะมีพลังในการเคลื่อนไหว และมีอิทธิพลต่อสังคมในวงกว้างมากขึ้นเท่านั้น การใช้ประโยชน์เครือข่าย มีประโยชน์ดังนี้ คือ เป็นเวทีกลางประสานงานร่วมกัน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนและระดมทรัพยากร เป็นเวทีร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ๆ เป็นเวทีสร้างกระแสผลักดันประเด็นใหม่ๆ

4. การธำรงรักษาเครือข่าย (network maintaining) เครือข่ายที่ได้จัดตั้งขึ้นในช่วงแรกดูคล้ายกับจะมั่นคง แต่กลับปรากฏว่าไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ หลายเครือข่ายได้ปิดตัวเองหลังจากดำเนินงานไปได้ไม่นาน สาเหตุสำคัญมาจากการที่เครือข่ายเหล่านั้นขาดความเข้าใจในเรื่องการธำรงรักษาเครือข่าย ซึ่งมีหลายกรณีที่จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้มีองค์ประกอบสำคัญ คือ การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญห และประการสุดท้ายการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

แนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่าย

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2546: 251-257) ได้เสนอแนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนโดยเน้นการเป็นเครือข่าย ความร่วมมือไว้ 7 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมายของเครือข่าย กลุ่มหรือสมาชิกของเครือข่ายร่วมกันพิจารณาขอบเขตของการทำงาน แยกแยะทิศทางการดำเนินการ พร้อมกับจัดลำดับภารกิจที่จะดำเนินการโดยร่วมกันแลกเปลี่ยนทักษะ ความรู้สึกประสบการณ์ และจุดมุ่งหมายร่วมกันเพื่อให้ทุกคนทุกองค์กรเข้าใจตรงกันในจุดมุ่งหมายร่วม หากสมาชิกไม่สามารถเข้าร่วมได้ทุกคนด้วย ข้อความจำกัดหลาย ๆ ด้าน ผู้ประสานงานหลักอาจจำเป็นต้องสำรวจความคิดเห็นในการกำหนดจุดมุ่งหมายและขอบเขตของภารกิจเครือข่าย ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อดำเนินการ

กำหนดจุดมุ่งหมายและขอบเขตภารกิจเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ควรจัดทำข้อสรุปและแนวทาง (guideline) ที่ชัดเจนของเครือข่ายเพื่อแจ้งให้สมาชิกทราบ

2. การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ จากการกำหนดจุดมุ่งหมายและขอบเขตภารกิจของเครือข่ายอันเป็นแนวทางหลัก ๆ ของเครือข่าย จะช่วยให้สมาชิกสามารถระบุเป้าหมายซึ่งเป็นการระบุประเด็นการพัฒนาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่เครือข่ายต้องการให้เกิดขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่ได้ดำเนินการร่วมกัน เพราะวัตถุประสงค์จะเป็นการบอกรายละเอียดของความสำเร็จทั้งในเชิงปริมาณหรือคุณภาพ และโยนโยให้เห็นว่าวัตถุประสงค์แต่ละข้อจะช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างการร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ทำให้สมาชิกเครือข่ายจะสามารถนำเอาเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ในส่วนที่ตนหรือองค์กรเกี่ยวข้องไปสู่การแปรเปลี่ยนเป็นแผนปฏิบัติ และจัดทำโครงการและกิจกรรมเพื่อรองรับได้นอกจากนี้ยังทำให้เครือข่ายสามารถเชื่อมประสานเป้าหมายวัตถุประสงค์และแผนปฏิบัติของทั้ง เครือข่ายและมวลสมาชิกได้

3. การสร้างและพัฒนาแผนปฏิบัติ แผนปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญยิ่งเพราะเป็นการตัดสินใจในขั้นดำเนินการร่วมกันแบ่งภาระความรับผิดชอบ อำนาจความสะดวกในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยในขั้นตอนนี้อีกประกอบที่จะนำมาพิจารณาในการจัดทำแผนปฏิบัติ ได้แก่

3.1 กิจกรรมที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ โดยพิจารณาเป้าหมายและวัตถุประสงค์รายข้อหรือในแต่ละด้าน ว่ามีกิจกรรมหลักใดบ้างที่มวลสมาชิกเห็นว่าควรจะทำดำเนินการ และจัดลำดับความสำคัญเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติ

3.2 พิจารณาทรัพยากร ในแต่ละกิจกรรมและโครงการต้องการทรัพยากรทั้ง คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งเทคโนโลยีในเรื่องใดบ้าง จะคำนวณความสะดวกในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างไร และจะแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งอื่น ๆ คือ แหล่งใดบ้าง

3.3 แบ่งความรับผิดชอบ กิจกรรมและโครงการใดที่องค์กรหรือบุคคลสนใจเลือกไปปฏิบัติ กิจกรรมและโครงการใดที่ต้องประสานงาน กิจกรรมและโครงการใดต้องดำเนินการร่วมกัน โดยมีการแต่งตั้งและระบุผู้รับผิดชอบชัดเจน

3.4 กำหนดตารางเวลาการปฏิบัติ เพื่อให้สามารถทราบความเคลื่อนไหวในกิจกรรมที่ดำเนินการ และประสานความร่วมมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.5 นำแผนไปปฏิบัติและติดตามประเมินผลในการนำแผนไปปฏิบัติควรมีการประสานงาน จัดเวทีพูดคุยและร่วมติดตามประเมินผลในส่วนที่มวลสมาชิกอยากให้เข้าร่วม นอกจากนี้ควรมีการประเมินผลความสำเร็จในภาพรวมของเครือข่าย เพื่อทราบการเปลี่ยนแปลงระยะห่างจากเป้าหมายและปัญหาอุปสรรคกระบวนการร่วมมือ

4. ส่งเสริมบทบาทและกระบวนการตัดสินใจของแต่ละกลุ่ม ในกระบวนการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายบทบาทของมวลสมาชิกเป็นหัวใจสำคัญ เพราะหากเครือข่ายปราศจากความเคลื่อนไหวใด ๆ จากสมาชิก งานก็ยากที่จะบรรลุความสำเร็จได้ การส่งเสริมบทบาทของมวลสมาชิกไม่ว่าจะเป็นบทบาทในการดำเนินกิจกรรมและโครงการ บทบาทในการที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ บทบาทในการเข้าร่วมมือกับองค์กรสมาชิกด้วยกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เทคนิคและประสบการณ์ในการทำงาน นอกจากนี้ควรส่งเสริมกระตุ้นให้มีการพัฒนาทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย พัฒนาระบวนการตัดสินใจในกรณีปัญหา หรือการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อให้การตัดสินใจนั้นก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงานของเครือข่าย

5. พัฒนาระบบการติดต่อสื่อสาร ปัญหาความล้มเหลวส่วนใหญ่ของเครือข่ายส่วนหนึ่งเกิดจากระบบการติดต่อสื่อสารขาดประสิทธิภาพ กล่าวคือ ขาดความสม่ำเสมอ ขาดการวางแผนที่ดี องค์กรสมาชิกไม่มีส่วนในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ประสบการณ์ ผลคือทำให้ไม่ทราบความเคลื่อนไหวด้านต่าง ๆ ของเครือข่าย การวางแผนเพื่อพัฒนาระบบการติดต่อสื่อสารจึงต้องมุ่งให้มีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวางโดยสิ่งที่จะต้องดำเนินการ คือ

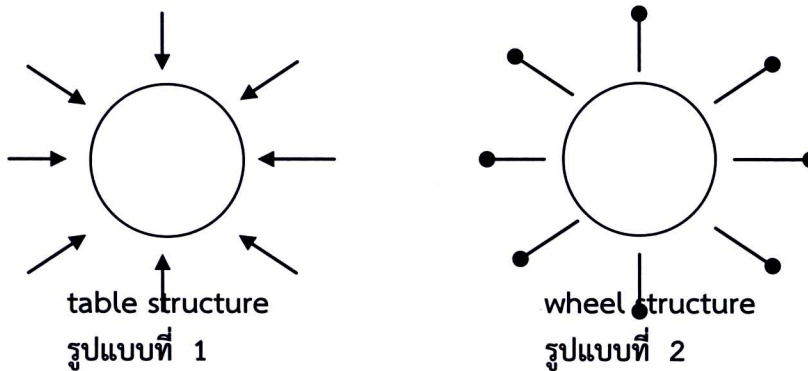
5.1 ระบุผู้รับผิดชอบ

5.2 พัฒนาสื่อและจัดระบบให้มีการติดต่อสื่อสารถึงมวลสมาชิกอย่างทั่วถึง และการติดต่อสื่อสารระหว่างมวลสมาชิกด้วยกันได้ง่าย

5.3 มีการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์เป็นประจำ สม่ำเสมอ

5.4 มีการสรุปผลการดำเนินกิจกรรมและรายงานความก้าวหน้าของเครือข่าย

6. พัฒนาโครงสร้างเครือข่าย โครงสร้างการจัดองค์กรของเครือข่ายควรเป็นโครงสร้างที่สามารถส่งเสริมการทำงานตามขั้นตอนที่ 1 – 5 โดยโครงสร้างหลัก ๆ มีอยู่ในระบบเครือข่าย ได้แก่ โครงสร้างของขบวนการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมความร่วมมือ (diagram of table and diagram of wheel)

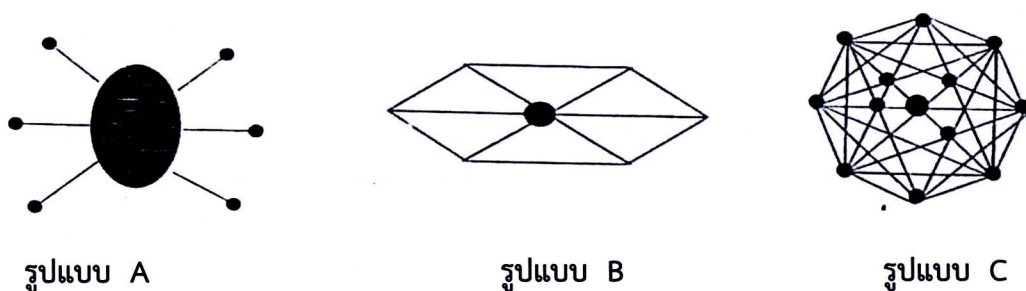

ภาพ 1 รูปแบบโครงสร้างเครือข่าย

1.รูปแบบที่ 1 : เป็นลักษณะของความร่วมมือที่มวลสมาชิก เครือข่ายร่วมตัดสินใจในแต่ละเรื่อง และดำเนินกิจกรรม ดังกล่าวร่วมกัน ทุ่มเทกันได้

2.รูปแบบที่ 2 : มวลสมาชิกของเครือข่ายมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมภายใต้บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์กรแต่จะมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทรัพยากร ประสานความร่วมมือโดยผ่านการจัดตั้งให้มีผู้ประสานงานหรือคณะกรรมการกลางร่วมกัน ขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากพิจารณารูปแบบ ขบวนการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมแล้ว การเลือก โครงข่ายความร่วมมือก็จะมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เครือข่ายประสบความสำเร็จในการดำเนินการ ซึ่งลักษณะโครงข่ายความร่วมมือที่สำคัญ ๆ มี 3 รูปแบบ ดังภาพ 2

ภาพ 2 ลักษณะของโครงข่ายความร่วมมือ
ที่มา : ชีระพงษ์ แก้วหาญ (2546: 255 – 256)

1. รูปแบบ A : เป็นโครงข่ายความร่วมมือในลักษณะที่การติดต่อสื่อสาร การสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ถูกส่งออกจากส่วนกลาง (central) หากมวลสมาชิกจะติดต่อซึ่งกันและกันจะ ติดต่อผ่านส่วนกลาง
2. รูปแบบ B : เป็นการติดต่อสื่อสาร การสนับสนุน และแลกเปลี่ยน สามารถดำเนินการได้ระหว่างสมาชิก นอกจากนี้ยังสามารถประสานความร่วมมือผ่านส่วนกลางได้
3. รูปแบบ C : เป็นรูปแบบที่ซับซ้อนของเครือข่ายความร่วมมือ เนื่องจากมีหลายเครือข่ายที่เข้าร่วมมือกัน ลักษณะโครงข่ายความร่วมมือสามารถติดต่อสื่อสารกันทั้งระหว่างองค์กรที่เป็นศูนย์กลางของแต่ละเครือข่าย และมวลสมาชิกทั้งหมดของเครือข่ายและเมื่อเครือข่ายต้องการที่จะพัฒนาความร่วมมือก็จะส่งเสริมให้องค์กรร่วม เพื่อทำหน้าที่ประสานให้ทุกเครือข่ายหรือสมาชิกสามารถเข้าร่วมมือกันได้
7. การพัฒนาทรัพยากรและแหล่งทุนของเครือข่ายความร่วมมือจะประสบความสำเร็จไม่ได้หากขาดการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรและการระดมทุน เพื่อสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายและมวลสมาชิก โดยทรัพยากรที่มีอยู่อาจจะต้องนำมาพิจารณาว่า เนื่องานใดเป็นกิจกรรมหลักของเครือข่าย และแหล่งทรัพยากรมีอยู่ที่ใด จะระดมทรัพยากรกันอย่างไร จะหาแหล่งทุนหรือทรัพยากรเพิ่มเติมมาจากแหล่งใดบ้าง การจัดทำแผนพัฒนาทรัพยากรและทุนของเครือข่ายก็เป็นกิจกรรมหลักกิจกรรมหนึ่งที่จะทำให้งาน ต่อเนื่อง และอย่าลืมน่า ทรัพยากรโดยเฉพาะงบประมาณเป็นเพียงเครื่องมือทางการบริหารเท่านั้น แต่หัวใจอยู่ที่ทรัพยากรที่มีจากความตระหนักในความรับผิดชอบและร่วมกันคนละไม้คนละมือของมวลสมาชิกเครือข่าย

การประเมินผลเครือข่าย

การประเมินเครือข่ายถือเป็นกระบวนการสำคัญในการ ติดตามตรวจสอบ เพื่อการพัฒนาเครือข่ายและเป็นกระบวนการที่ต้องมีทุกระยะของการดำเนินงาน การประเมินเครือข่ายควรมีรูปแบบที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกโดยกำหนดเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดร่วมกัน และการประเมินต้องสอดคล้องกับรูปแบบของเครือข่าย ประเภท วัตถุประสงค์และแผนงานของเครือข่าย ตลอดจนระยะเวลาการดำเนินงานของเครือข่าย

การประเมินผลเครือข่ายมีเกณฑ์หรือตัวชี้วัดเป็นจำนวนมาก แต่เกณฑ์ที่เหมาะสมที่สุดมีอยู่ด้วยกัน 6 เกณฑ์ โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ขององค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในตาม integrated organization model ดังนี้ (พัคตร์ผจง วัฒนสินธุ์, 2542: 91-92)

1. ความเหมาะสม (suitability) คือ การประเมินว่าเครือข่ายมีการดำเนินกิจกรรมที่เหมาะสมหรือไม่ในการส่งมอบสินค้าและบริการให้แก่ลูกค้า โดยพิจารณาจากภารกิจหลักปัจจัยนำเข้าและผลผลิต

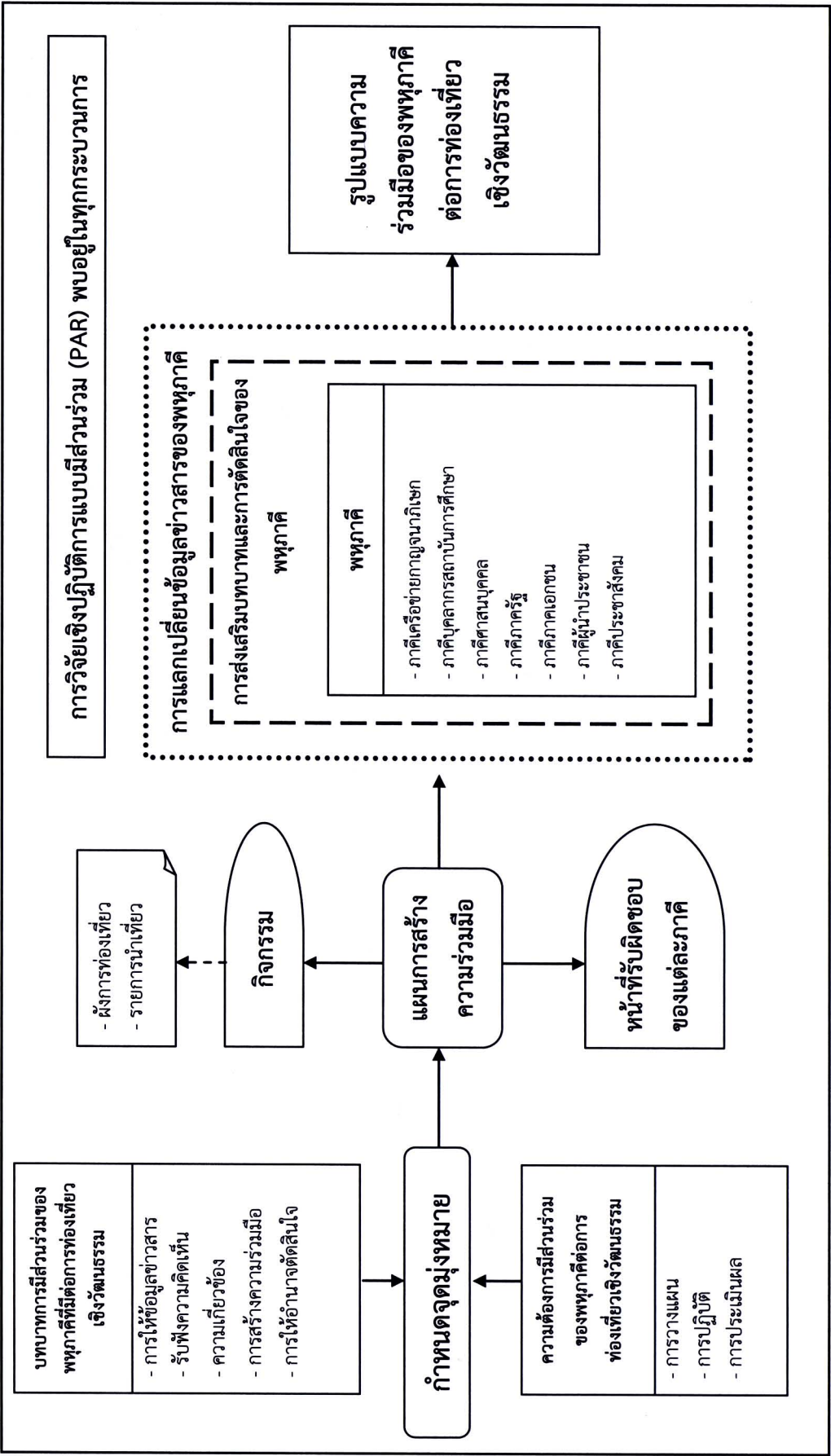
2. ความมีเหตุผล (legitimacy) คือ ตัวที่ใช้ควบคุมหรือจัดการให้เครือข่ายได้รับการยอมรับหรือสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมของเครือข่ายได้ นั่นคือ ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับองค์กรอื่น ๆ สถาบัน กลุ่มเป้าหมาย และอื่น ๆ ความมีเหตุผลของเครือข่ายพิจารณาจากภารกิจหลัก ผลผลิต สิ่งแวดล้อมเฉพาะและสิ่งแวดล้อมทั่วไป

3. ประสิทธิภาพ (effectiveness) คือ การประเมินว่าสินค้าและบริการใดที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายจริงๆ ประสิทธิภาพจะแตกต่างกับคุณภาพของสินค้าและบริการ เช่น การฝึกอบรมอาจมีคุณภาพสูง เป็นการอบรมที่ดี มีการเตรียมคู่มือที่ดี แต่อาจไม่มีประสิทธิภาพได้ ถ้าการฝึกอบรมนั้นผิดกลุ่ม หรือทำการฝึกอบรมในเวลาที่ไม่เหมาะสม ประสิทธิภาพของเครือข่ายพิจารณาจากผลผลิตและสิ่งแวดล้อมเฉพาะ

4. ประสิทธิภาพ (efficiency) คือ การใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งนำเข้ากับผลลัพธ์ที่ได้ออกมาในรูปสินค้าและบริการ ประสิทธิภาพของเครือข่ายพิจารณาจากปัจจัยนำเข้าและผลผลิต

5. ความต่อเนื่อง (continuity) คือ ความสามารถของเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมหลักของเครือข่ายต่อไป โดยไม่เกิดการหยุดชะงักพิจารณาจากปัจจัยนำเข้าของ ผลผลิต สิ่งแวดล้อมเฉพาะ สิ่งแวดล้อมทั่วไปและกลยุทธ์

6. ความยืดหยุ่น (flexibility) คือ ความสามารถของเครือข่ายในการปรับตัวหรือพัฒนาเครือข่ายให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป พิจารณาจากปัจจัยนำเข้าผล ผลิต โครงสร้างและระบบ

ภาพ 3 กรอบแนวคิดการวิจัย